

УДК 321

ІДЕОЛОГІЯ АНТИГЛОБАЛІЗМУ ЯК ФЕНОМЕНА В ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

Микита Коваль

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
кафедра політичної психології та соціально-правових технологій
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна*

У статті розглянуто явище антиглобалізму як відображення сучасних світових процесів через ідеології як феномена в політичних теоріях. У ході дослідження виявляється динаміка конструювання соціальних реалій у вигляді концепції як міжнародного громадського протестного руху, його феномен, форми, тенденції, та ідеологічні засади.

Ключові слова: глобалізм, антиглобалізм, альтерглобалізм, політичний лібералізм, бінарно-опозиційна ідеологія, мережа.

Антиглобалізм представляє сьогодні один з найцікавіших і неоднозначних феноменів розвитку світової спільноти. Це міжнародний громадський протестний рух, сутність якого виражається в інтелектуальній і організаційній альтернативі неоліберальній глобалізації та практиці побудови світу. З іншого боку, виступаючи проти глобалізації та її носіїв, антиглобалістський рух носить по суті той же глобалістичний характер.

Багато країни нерідко нав'язують решті світу свій спосіб життя, свою систему господарювання, а інколи і свою мораль та ціннісні орієнтації. Для цього використовуються політичний та економічний тиск, шантаж і погрози, збройна інтервенція. До речі, існуючі глобальні проблеми людства в основному також створені найрозвиненішими країнами.

У зв'язку з цим у світі розгортається рух антиглобалістів. Вони мають на меті демонаполізацію економічного і соціального життя на планеті, виступають за справедливий розподіл наявних у світі багатств, допомогу багатих країн бідним, рівноправність усіх народів у соціально-політичному і духовному житті.

Антиглобалісти проводять широкомасштабні акції протесту проти концентрації влади та багатств на одному соціальному полюсі й збіднення іншого: мітинги, походи, пікетування урядових установ; широко використовуються мас-медіа і мистецтво [8, с. 210].

Крім того, антиглобалісти протестують проти поширення у світі не лише економічного насильства, а й військових конфліктів, проти обмеження доступу більшості населення світу до повноцінної освіти, наукових знань. Вони категорично проти політичного і правового утиску особи соціальними інституціями. Нині антиглобалісти прагнуть створити свій світовий центр.

Загальновідомо, що духовний стан суспільства визначає перспективи його існування. Недаремно видатні мислителі всіх часів, як-от Платон, І. Кант, Г. Гегель, Г. Сковорода, П. Юркевич та багато інших, первинним у житті людства вважали духовність. Завдяки їй кожна людина, нація, країна формує орієнтири свого життя і розвитку, аналізує досягнення та помилки, розбудовує майбутнє, тобто живе духовним життям [8, с. 210].

Антиглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію «знизу» в інтересах громадян. Прибічники антиглобалізму, як правило, не використовують цю назву для самоідентифікації, тому що рух вважає за необхідне не протистояти процесам інтеграції, а змінити пануючу на теперішньому етапі ліберальну

капіталістичну форму глобалізації. Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на основах демократії, соціальної справедливості, поваги до самостійності та самобутності національно-культурних утворень [4, с. 30].

Антиглобалізм об'єднує представників різних соціальних прошарків і груп – від безробітних до представників вищого класу. Спочатку антиглобалізм проявлявся як соціальний рух під час проведення зустрічей міжнародних організацій. Особливо яскраво почав проявлятися з 1999 року. Стихийно утворений рух без загального керівного органу є новою всесвітньою формою суспільної організації. Представляє собою широкий спектр коаліцій різних громадських рухів, а також політичних організацій лівої орієнтації. Включає профспілкові, жіночі, молодіжні, екологічні, пацифістські та інші неурядові організації й політичні партії (традиційно – комуністи, троцькісти та ін.). Підтримує неформальні зв'язки через Інтернет. Рух провів цілу низку заходів всесвітнього масштабу. Найвагомішими були демонстрації протесту й альтернативні соціальні зустрічі, організовані під час різного роду нарад та зустрічей міжнародних інститутів (СОТ, МВФ, СБ) у Сіетлі, Вашингтоні, Квебеці, Празі, Брюсселі, Генуї тощо.

Учасники руху вважають, що запропонований світові «згори» теперішній шлях розвитку має тушковий характер, різко збільшує зло та несправедливість у сучасному світі, і через те вони пропонують свій альтернативний, набагато більш гуманний шлях розвитку. Теоретичні постулати альтернативного руху перебувають на стадії становлення та зміни. В їхньому розробленні беруть участь лауреати Нобелівської премії, а також відомі вчені, такі як І. Уоллестайн, С. Амін та інші [4, с. 30].

Основною причиною створення антиглобалістського руху є глобальне панування товарно-грошових відносин і глобального ринку з його вкрай жорсткими правилами регулювання, підривом моральних норм поведінки людини, редукцією людини до економічної тварини. Причиною створення руху стало також створення соціального, економічного і політичного простору, переважна частина людства втратила свої демократичні права, свободи, можливості участі в прийнятті рішень і права на нормальне людське життя. В результаті створення цих світових просторів різко збільшується розрив між багатими і бідними, а світовий поділ праці підриває можливості отримання сучасної освіти, знання і, за винятком невеликої частки інтелектуалів із цих країн, позбавляє їх можливості рівноправного доступу до благ всесвітньої цивілізації [2].

Родоначальником руху прийнято вважати американського економіста, лауреата Нобелівської премії Джеймса Тобіна, який запропонував стягувати хоча б символічний податок на фінансові спекуляції і спрямовувати отримані кошти на соціальні потреби. При ставці податку в 0,1 відсотка утворюється сума в сотні мільярдів доларів [9, с. 338].

Термін «альтерглобалізм» був висунутий самими представниками вищеописаного руху для протиставлення нав'язаному офіційними ЗМІ терміну «антиглобалізм». Префікс «анти» вказує на повне заперечення глобалізації, що суперечить змісту, методам діяльності та складу учасників глобального руху – противників існуючої моделі глобалізації, які є прихильниками нової ціннісної парадигми, що істотно відрізняється від пануючої неоліберальної наданням переваги захисту навколишнього середовища перед економічним ростом, співробітництву перед конкуренцією, підтримки заощадження ресурсів для майбутніх поколінь, зменшенню технологічних ризиків, ширшій участі громадян у прийнятті важливих рішень тощо. Зростання прихильників цієї системи цінностей створило ґрунт для формування альтернативного стилю життя, альтернативної моделі соціальних відносин.

Альтерглобалісти віддають перевагу цьому терміну, наголошуючи, що вони взагалі підтримують глобалізацію, але виступають проти тих її форм, які їх не влаштовують. Тер-

мін «антиглобалізм» визначає більш широке коло противників сучасної глобалізації і акцентує увагу на її неоліберальному характері.

Альтерглобалізм – всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Являючись спочатку частиною антиглобального руху, альтерглобалізм виокремлюється із загального протестного відношення до глобалізації, тобто антиглобалізму. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001–2002 рр. на соціальних форумах в Порту-Алегрі та у Флоренції. Альтерглобалізм не просто критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, котра мала б гуманістичний зміст, провадилася би в інтересах широкого кола учасників й вела б до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям» [4, с. 24].

В дослідженнях проблем антиглобалізму часто спостерігається спрощене уявлення про нього, що зводиться переважно до історичних аналогій. Зазвичай при такому аналізі увага акцентується на тім, що у своїй боротьбі проти глобалізації ніякої Америки антиглобалісти не відкривають, оскільки всі їхні заяви реанімують логіку радянської пропаганди стосовно боротьби з «експлуататорами». У цьому зв'язку, розглядаючи перспективи антиглобалістського руху, доцільно відокремити характерні його особливості і з'ясувати, які з них застаріли й тому стали безперспективними, а які відповідають духові сучасності.

В антиглобалістському напрямку, безперечно, не можна не помітити лівосоціалістичного і навіть комуністичного складників. Однак пов'язувати це явище лише з цими політичними напрямками було б некоректно.

Для розгляду антиглобалізму поглянемо на оцінку сутності соціально-політичних і економічних трансформацій, що відбувалися в пострадянських країнах у 1990-ті рр. Традиційно вважається, що це були капіталістичні перетворення. Відтак певна частина політичних сил лівого спектру виступала проти цього варіанта суспільного розвитку. Наскільки такі оцінки були адекватними?

Наприклад, таке явище, як капіталізація економіки і суспільства. Що таке капіталізація? Це – нагромадження капіталу, його продуктивне застосування, першочерговий розвиток базових галузей промисловості. Отже, капіталізація – це індустріалізація економіки. Водночас практично всі політичні сили визнають, що начебто б капіталістичні реформи, що впроваджувалися на пострадянському просторі, насправді вели не до капіталізації, а до деіндустріалізації економіки.

Наслідки соціальної капіталізації зводяться до того, що відбувається поділ суспільства на клас підприємців і клас найманих робітників. Разом з тим формується інтелігенція, що інтелектуально обслуговує матеріальне виробництво, розвиває науку і культуру. Соціальні наслідки ж деіндустріалізації в пострадянських республіках обумовили зовсім інші явища. З одного боку, виник вузький прошарок, як тепер кажуть, олігархів, які збагатилися завдяки приватизації державної власності. Це нічого спільного не має з підприємництвом. З іншого боку, основна маса продуктивного населення зuboжила, випала зі сфери реальної економічної діяльності, що нічого спільного не має з формуванням класу найманих робітників. За формальними капіталістичними ознаками (фінансові біржі, інститути приватної власності, приватні комерційні банки, акціонування підприємств, фонди цінних паперів) об'єктивно розгорталася процеси, зовсім не притаманні становленню капіталізму. Відбувалася дезорганізація управління, руйнувалися виробничі, соціальні підвалини суспільства.

Отже, можливо констатувати, що колишні радянські республіки зіштовхуються не стільки з реставрацією капіталізму, скільки з процесами руйнації. В таких умовах справ-

жня капіталізація промисловості аж ніяк не трагедія для народу, бо для протидії руйнівним процесам треба використовувати всі засоби, в тому числі й буржуазні інститути, що все ж таки є інститутами законності та порядку. Необхідно зрозуміти, що в умовах деіндустріалізації економіки, деградації науки і культури, пауперизації населення і втрати управління не побудуєш жодного суспільства – ні капіталістичного, ні соціалістичного. Ця діалектика пережитого історичного моменту, яка не вкладається у звичні схеми політичного аналізу.

Часто на суть та поняття антиглобалізму неправомірно переносять суто марксистські поняття і принципи: якщо антиглобалізм – отже, проти глобалізації, отже, це не що інше, як реанімація комуністичної пропаганди. Таке трактування антиглобалістського руху не враховує діалектики самого історичного процесу, який нині не можна пояснити, використовуючи марксистські аргументи про боротьбу між двома соціально-економічними системами, між працею і капіталом. Виникла нова ситуація, що породила нові протиріччя. Світ не став стабільнішим. Але від того, що він не став таким, анітрохи не впливає, що його можна пояснити в рамках хрестоматійної аргументації: буржуазна ідеологія – марксистська ідеологія. Необхідно зрозуміти, що виникли нові соціальні рухи, нові суб'єкти світової політики, які не вкладаються в прокрустове ложе класичної політології. Некласична ситуація припускає неklasичну методологію осмислення антиглобалістського руху. Антиглобалістський рух характеризується багатогранністю свого розвитку. Сьогодні антиглобалізму притаманний радикалізм.

Розуміння терміна «ліворадикалізм» у марксистській ідеології не слід плутати з антиглобалістськими аспектами. Радикальна тенденція в антиглобалізмі ґрунтується на принципах плюралізму. Історичний контекст формування цього соціально-політичного феномена означає, що радикальний плюралізм необхідний для збереження єдності антиглобалістського руху. Для цього існують об'єктивні передумови. Антиглобалістський рух надто молодий, надто мало часу в нього було для звичної політичної формалізації та структуралізації. Тому ставка на радикальний плюралізм робиться свідомо – він є ніби одним із програмових положень антиглобалізму. Наприклад, в антиглобалістських акціях беруть участь як групи, що принципово виступають проти насилля (пацифісти, євангелісти), так і ті організації, що не мислять своєї діяльності без актів насилля (націонал-ізоляціоністи, ліворадикальні групи).

Майже крихка структура антиглобалістського руху не заважає йому бути керованим. Не виключено, що у створенні звичного жорстко діючого центру антиглобалізму не зацікавлені й самі лідери численних антиглобалістських організацій. Крім того, на багатогранності антиглобалізму позначаються традиції анархізму і соціального руху ненасилля, поширеного в США в 1960–1980-х роках. Така форма відкриває широкий доступ до руху дуже різноманітним за своїми позиціями, стилем поведінки, звільняючи їх від необхідності підкорятися владі лідера в разі розбіжностей, що неминуче виникають. Антиглобалісти вважають, що поява протиріч інтересів серед учасників цього руху, який об'єднує групи, що репрезентують різноманітні зрізи суспільства та дуже різні соціальні інтереси, цілком припустима.

Нетрадиційним аспектом антиглобалістського руху є його мережовий характер. На відміну від глобалізаційної системи світу, де існує один чи кілька лідерів, контрольовані ними менеджери та рядові виконавці, антиглобалізм ґрунтується на рівноправності та партнерстві. У ньому немає традиційної пірамідальної ієрархії. Всі рухи та ідеології рівноправні, немає тут і домінуючої організації. Національні партії та рухи, міждержавні об'єднання, нові й старі ідеології контрkapіталізму утворюють «павутину» та взаємопов'язану мережу. В цьому можна побачити передумову довговічності антиглобалістського руху. Навіть якщо зникне якась організація або лідер, то це не зашкодить всьому рухові. Він не розвалюється,

як піраміда, з-під якої вибили основу. Мережа є принципово відкритою і розімкненою. Явище мережевої демократії, або демократії консенсусу, активно нині обговорюється на Заході.

Практично всі антиглобалістські організації мають власні сайти в Інтернеті, що дозволяє оперативно поширювати необхідну інформацію. Самі антиглобалісти визнають, що Інтернет для них – головний засіб боротьби.

Інша обставина, що, на нашу думку, забезпечує швидкість реагування різних груп усередині антиглобалістського руху – це багаторічна традиція неформальних відносин, що склалася в середовищі лідерів неурядових організацій, які визначають обличчя і зміст руху. Оскільки неформальні відносини вже зарекомендували себе дійовим засобом групової консолідації, їх поширенню в середовищі антиглобалістів надається чимало уваги. Демонстрації протесту за участю десятків тисяч чоловік з різних куточків світу покликані не тільки вирішувати політичні завдання, але й згуртувати людей з перспективою розширення соціальної бази руху на основі формування особистих контактів.

Також варто підкреслити, що антиглобалістське об'єднання за принципом протистояння спільному супротивникові досить хитке в довгостроковій перспективі. В антиглобалізмі поки що немає двох найважливіших складників, які могли б зробити його самостійною світовою політичною силою – спільної ідеології і єдиного керівного органу. Створення того й іншого, очевидно, є важливим завданням всіх антиглобалістських організацій, якщо вони мають намір серйозно протистояти неоліберальній глобалізації. «Сьогодні стало очевидним, що вже на даному етапі рух антиглобалістів активно намагаються «осідлати»: хтось з корисливих міркувань дрібного політиканського кар'єризму, хтось – за дачі тіснішої координації спільних дій, хтось з метою розвалу руху, що народжується, або для надання йому відверто маргінального вигляду» [10, с. 36].

Зрозуміло, що перспективи розвитку антиглобалістського руху взаємозалежні з процесом інтегрування формули «глобалізм – антиглобалізм» у теорію сучасних міжнародних відносин. У цьому зв'язку дилема «глобалізм – антиглобалізм» є прикладом бінарно-опозиційного людського мислення і пізнання. У такому випадку йдеться про природну реакцію суспільної свідомості на новітні явища у світовій спільноті, що реагує в первинній абстрактно-бінарній формі людського пізнання. Тому боротьбу глобалізму з антиглобалізмом варто розглядати як природну, але водночас і як первинно-донаукову відповідь на виклики світових соціальних змін – зіткнення міфів, ідеологій, поглядів.

Науково-теоретичне розуміння опозиційності глобалізму й антиглобалізму не поєднане з традиційними політичними формулами і рішеннями. У поясненні феномена антиглобалізму не можна обійтися без діалектики, бо тільки діалектика виводить процес пізнання з абстрактно-бінарного рівня на сутнісний рівень осмислення дійсності. «Тому що вирази: єдність суб'єкта і об'єкта, кінченного і нескінченного, буття і мислення тощо, – незграбні, тому що об'єкт і суб'єкт і т. д. означають те, що являють вони собою поза своєю єдністю і, отже, в єдності під ними мається на увазі не те, що говориться в їхньому вираженні, – так само і помилкове складає момент істини вже не в якості помилкового» [5, с. 21].

Сучасна світова наукова спільнота перебуває на початковому шляху до всебічного розуміння глобалізаційних процесів. Саме на цьому етапі наука особливо чутлива до впливу різних ненаукових факторів, що у сфері пізнання виявляють себе в альтернативних наукових формах мислення – міфологічній, релігійній тощо. Наукове бачення і розуміння глобалізації буде, без сумніву, діалектичним (комплексним) і не зводиться до протиставлення двох категорій – глобалізму та антиглобалізму. Відбувається синтез і диференціація сучасного бачення і глобалізму, і антиглобалізму, а також інших взаємозалежних явищ (соціальний прогрес, стійкий розвиток, розвиток людського потенціалу).

Первинний етап наукового розуміння світового розвитку, як і будь-якого іншого новітнього соціального макропроцесу, характеризується конструюванням абстрактних концепцій, малодиференційованої сукупності ідей, загальність яких обернено пропорційна їхньому аналітичному потенціалові. Подальший розвиток теорії сучасних міжнародних відносин неминуче відбуватиметься на основі створення окремих груп теорій «середнього рівня» – більш конкретних, кожна з яких матиме власну емпіричну базу. Саме на цьому другому етапі й відбудеться позбавлення від одночасно редукаціоністських і бінарно-опозиційних формул на кшталт «глобалізм – антиглобалізм».

Глобалізація як джерело бідності і відсталості пояснюється і критикується всім комплексом неомарксистських теорій міжнародних відносин, починаючи з теорії світової системи І. Валлерстайна [3]. Існує також цілий комплекс теорій, що пояснюють і критикують глобалізацію саме з позицій ліберально-демократичного уявлення про справедливість. Більшість з них має яскраво виражений соціал-демократичний і екологічний ухил, пронизаний пафосом «захисту гноблених». Отже, позитивні програми антиглобалістів, це, по суті, перенесення соціал-демократичної моделі у сферу світової системи. Нарешті, третя група антиглобалістських теорій породжується порушенням ідентичності. Етнічний і політичний націоналізм, а також різні форми цивілізаційного опору уніфікації є найяскравішими прикладами цієї тенденції. Слід зазначити, що біля джерел цивілізаційного антиглобалізму стояв російський мислитель-слов'янофіл М. Данилевський, який у праці «Росія і Європа» (1868 р.) визначив чи не весь сучасний теоретичний комплекс цивілізаційного антиглобалізму [6].

Немає сумніву, що антиглобалізм у його нинішньому вигляді – явище конкретно-історичне і перехідне. Що ж може і повинен залишити він після себе? Звичайно ж, не тільки нові ідеї, гасла, орієнтири для, насамперед, лівої ідеології, нові кадри для партій і рухів, що її сповідують. Якщо брати до уваги справді якісно нове, що привносять антиглобалісти, то це зовсім інші тло й атмосфера протестних та альтернативних рухів XXI століття. Вже сьогодні видно, наскільки потужно просунув антиглобалізм використання в інтересах усієї світової спільноти засобів сучасної інформаційної революції.

Нині здається очевидним, що антиглобалістський рух витримав випробування часом, що свідчить про його силу, вкорінення у світових соціально-політичних процесах, незалежність від міжнародної кон'юнктури, позицій і політики урядів. Усе це дозволяє говорити, що маємо справу з громадським, політичним та історичним феноменом, що вже відбувся, з відродженням тенденції альтернативності у світовому розвитку [1, с. 18]. У цьому зв'язку хотілося б підкреслити, що майбутнє антиглобалістського руху багато в чому залежатиме від того, чи вдасться йому стати ідеологічно самостійним і переконливим.

Список використаної літератури

1. Антиглобалистское движение: тенденции и перспективы. Латинская Америка. 2002. № 10.
2. Баранов Н. Конспект лекций курса «Политические идеологии». URL: <http://nicbar.ru/ideologii.htm>
3. Wallerstein I. The Modern World System. N.:Y. 1974–1980.
4. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / гл. ред.: И.И. Мазур, А.Н. Чумаков. М. – СПб. – Н.Й.: ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. 1160 с.
5. Г. Гегель. Феноменология духа. Сочинения. М.: ИСЭЛ, 1959. Т. IV.
6. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Наука, 1991.

7. Jones A. Dictionary of Globalization. Cambridge, UK; Malden, MA, USA: Polity, 2006. 258 p.
8. Качуровський М.О., Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія: альтернативний виклад: навчальний посібник. Суми: СумДПУ, 2005.
9. Patomaki H. The Tobin Tax: A New Phase in the Politics of Globalization? Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy; ed. by P. James, H. Patomaki. Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). P. 326–340.
10. Сидак В. Антиглобалистский Интернационал. МЭиМО. 2002. № 2.

THE IDEOLOGY OF ANTI-GLOBALISM AS A PHENOMENON IN POLITICAL THEORY

Mykyta Koval

*National Pedagogical Dragomanov University,
Department of Political Psychology and Socio-Legal Technologies
Pyrogova str., 9, 01601 Kyiv, Ukraine*

The article deals with the phenomenon of anti-globalism as a reflection of modern world processes through ideology as a phenomenon in political theories. The study reveals the dynamics of constructing social realities in the form of a concept as an international public protest movement, its phenomenon, form, tendencies, and ideological foundations.

Key words: globalism, antiglobalism, alterglobalism, political liberalism, binary-opposition, ideology, network.